

Arby kyrkogård

Arby församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2006

Cecilia Ring
Kyrkoantikvariska rapporter 2006, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
ARBY KYRKOGRÅRD	
Kyrkomiljön	7
Kyrkan	7
Kyrkogårdens historik	7
Beskrivning av kyrkogården idag	10
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	14
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET	23
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövärden.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och länsmuseerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Liselotte Jumme och Cecilia Ring vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydiskandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Värendsdelens utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Møre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinarie dömne, inom Linköpings stift. Ordinarie dömnen inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinarie dömnen. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Møre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

ARBY KYRKOGRÅRD

Fastighetsbeteckning: Arby, Arby socken, Kalmar kommun, Södra Möre härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1880: 1767 inv, 1900: 1373 inv, 1958: 993 inv, 2004: 704 inv

Kyrkomiljön

Kyrkogården ligger intill vägen mellan Hagby och Skällby i ett öppet jordbrukslandskap. Öster om kyrkogården, på andra sidan vägen, ringlar sig Hagbyån och nordost om kyrkan finns en gammal stenbro. Bebyggelsen runt om kyrkan består av några offentliga byggnader från 1800- och 1900-talen samt ett par bostadshus. Norr om kyrkan ligger den gamla prästgården och dess ekonomibyggnader och söderut längs gatan finns två skolbyggnader. En på var sida om vägen. Skolorna är nedlagda sedan flera år tillbaka. Precis utanför kyrkogårdens sydvästra hörn ligger än i dag de gamla kyrkstallarna.

Kyrkan

Arby kyrka har en mycket lång historia. En runsten från 1000-talets andra hälft som hittats på kyrkogården berättar att kristendomen redan vid den tiden nått bygden. Den första kyrkan ska ha varit en träkyrka som stod klar vid 1100-talets början. Träkyrkan kompletterades och byttes successivt ut mot en stenkyrka under 1100- och 1200-talen. Först tillkom nuvarande kyrkans kor. Därefter revs långhuset av trä och ersattes med murverk. Avslutningsvis byggdes ett torn i väster. Enligt en ritning av Petrus Frigelius från 1747 ska tornet ha haft två spiror. Spirorna revs 1770-1772 och tornkammaren införlivades med långhuset. Kyrka har naturligtvis genomgått flera ombyggnader och renoveringar under årens lopp. Den senaste avslutades 1973. Då gjordes också en omfattande arkeologisk undersökning av kyrkan. I kyrkan förvaras flera medeltida inventarier bl.a. en dopfunt och ett medeltida triumfkrucifix. Här finns också en runsten som påträffades 1973. Inskriften har tolkats till ” ... resa minnesmärket efter Bove ... ”.

Kyrkogårdens historik

En gedigen genomgång av Arby Kyrka och dess kyrkogård gjordes 1989 av Karin Andersson och Otto Svennebring. Mycket av följande historik grundar sig på deras arbete.

Hur den medeltida kyrkogården och dess omgärdning såg ut är inte känt. Enligt räkenskaper ”uppfördes” en kyrkogårdsmur år 1599, troligen avsågs dock en lagning. Muren var uppförd av sten och försedd med spåntak.

År 1662 omtalas att muren ”upprättades”, vilket även här borde hänvisa till en reparation. Samma år upptogs i räkenskaperna en avgiftspost som avser 6 alnar av kyrkogårdsmuren utan närmare angivande av åtgärd. I det skrivna källmaterialet finns sedan inga uppgifter om kyrkmuren förrän 1702, då man beslöt uppdelning av densamma med underhållsplikt på 5 alnar till varje hemman i socknen. Muren underhölls fortlöpande av sockenmännen enligt den beslutade indelningen ännu i början av 1800-talet med en mindre justering 1819, när det Biörnstiernska gravkoret byggdes. År 1833 uppges muren vara indelad efter hemmanstal.

År 1747 gjorde Petrus Frigelius en avritning av kyrkan. Den visar kyrkogårdens dåvarande utsträckning och murens utseende. På både östra och södra sidan låg muren närmare kyrkan än den gör idag. Den täcktes runt om av ett sadeltak av trä. Stigluckorna i öster och söder hade även de sadeltak. Luckorna kunde låsas och från år 1750 finns en uppgift om att det

inköptes lås och nycklar till dem. På Frigelius bild saknas klockstapeln men dess plats i muren markeras. På teckningen återger han, öster om koret, en liten tillbyggnad täckt av ett valmat tak med karnisformigt svängda takfall. Byggnaden tillkom år 1635 som benhus: *"Item får benhuset, som kyrkiowerdarna» (Sven Jönsson i Gräsgärde och Pehr Trulsson i Skällby upbygdhe med sina egna bekostning 3 mk kopparmynt"*. Benhuset tillkom för att hysa skelettdelar, som kommit fram vid gravgrävningar. Benhuset blev år 1703 ändrat till gravkor för jägmästare Sven Ljungberg på Norra Gåra och kapten Jakob Mittler på Applerum. Benhuset nedmonterades år 1820 efter ett beslut vid sockenstämman och flyttades till det nordvästra hörnet utav kyrkogården. Byggnaden kom då att användas som vedbod. År 1907 såldes, enligt ett skolrådsprotokoll, boden till nämndemannen och kyrkovärden August Lorentsson. Efter flera turer så återgick boden i kyrkans ägo och 1961 plockades den ner och lades i kyrkstillarna där den fortfarande förvaras.

En indelning av gravplatserna med utgångspunkt från före detta benhuset öster om koret gjordes år 1726. Under 1800-talets början debatterades livligt förslaget om begravning *"i linier"*. Sockenstämman protesterade mot det både år 1816 och 1821 och det fortsatte att vara vid det gamla där varje hemman hade sin gravplats. Den nuvarande gravindelningen tillkom 1930 efter rekommendationer vid biskopsvisitationen 1923.

Under 1800-talets början fanns en stiglucka även i väster, det så kallade Skällby luckskjul. Det reparerades 1817 och togs slutligen bort 1856, eftersom det var *"odugeligt"*, varefter ingången i väster sattes igen. Den södra stigluckan togs bort 1821 och ersattes av en port med ekstolpar. Det östra var kvar något längre, men 1866 försågs båda ingångarna med *"lika luckor av järn och granitposter"*. Samtidigt omlades hela kyrkogårdsmuren och vidgades från 10 till 11 alnar på östsidan i rak linje med Christinelunds gravkor. Samtidigt fick kyrkogårdsmuren jordvallar på insidan i söder och öster.

År 1810 begärde översten Magnus Johan Björnstjerna (f 1758), Christinelund, att få bygga en murad grav. Denna begäran bifölls, då det bedömdes bli en prydnad för kyrkogården. Det skulle dock dröja nära tio år innan gravkoret kom till stånd. Gravkoret var troligen färdigt under hösten 1818. År 1814 hade bergsfogden Wittbom i Gräsgärde anmält att också han ville uppföra en murad grav ovan jord i nordöstra hörnet av kyrkogården, vilket enhälligt beviljades, *"då det inte ansågs betyda något intrång för andra gravar och dessutom blev en prydnad för kyrkogården"*. Gravkoret blev troligen färdigt 1821. År 1939 reparerades byggnaden, medel togs ur Lindbäckska fonden

Nils Löfgen tecknade av kyrkan på 1820-talet. Han avtecknade klockstapeln på den södra sidan och i beskrivningen så angav han att klockstapeln var *"byggd hälften inom och hälften utom Bogårdsmuren"*. Löfgrens återgav också ett antal små träd på kyrkogården. På ritningen är en liten stenbyggnad i det sydvästra hörnet. Dess södra mur låg då i flykt med södra kyrkogårdsmuren. Vid denna tid fungerade emellertid byggnaden som sockenmagasin, enligt ett beslut som går tillbaka till 1803 års sockenstämma. Det hade då beslutats att Arby och Hagby kyrkas materialbodas *"som äro rymliga och grundmurade stenhus"* skulle inrättas till sockenmagasin. Christinelunds gravkor är avbildat i det andra hörnet.

På sockenstämman 1836 diskuterades en utvidgning av den medeltida stenboden och tre år senare upprättades en fond för detta ändamål. Någon utbyggnad blev dock aldrig av. Stenhusets nästa funktion var vedbod. Vid biskopsvisitationen 1931, då kyrkoherde G Pleijel installerades, antecknades hans förfrågan om *"en å kyrkogården befintlig stenbyggnad, vilken hittills använts som vedbod, inte skulle kunna användas som gravkapell"*, det vill säga bårhus. År 1957 byggdes den gamla stenboden om till bårhus.

Från mitten av 1800-talet planterades det träd på kyrkogården ett flertal gånger. År 1869 utvidgades kyrkogården åt öster och söder och muren lades om. I samband med detta planterades 7 stycken träd vid "ringmuren" och 1873 inköptes 5 stycken prydnadsträd till kyrkogården. År 1874 skedde åter trädplantering vid muren och 1877 planterades 2 stycken lönnträd vid kyrkan. De är idag borttagna.

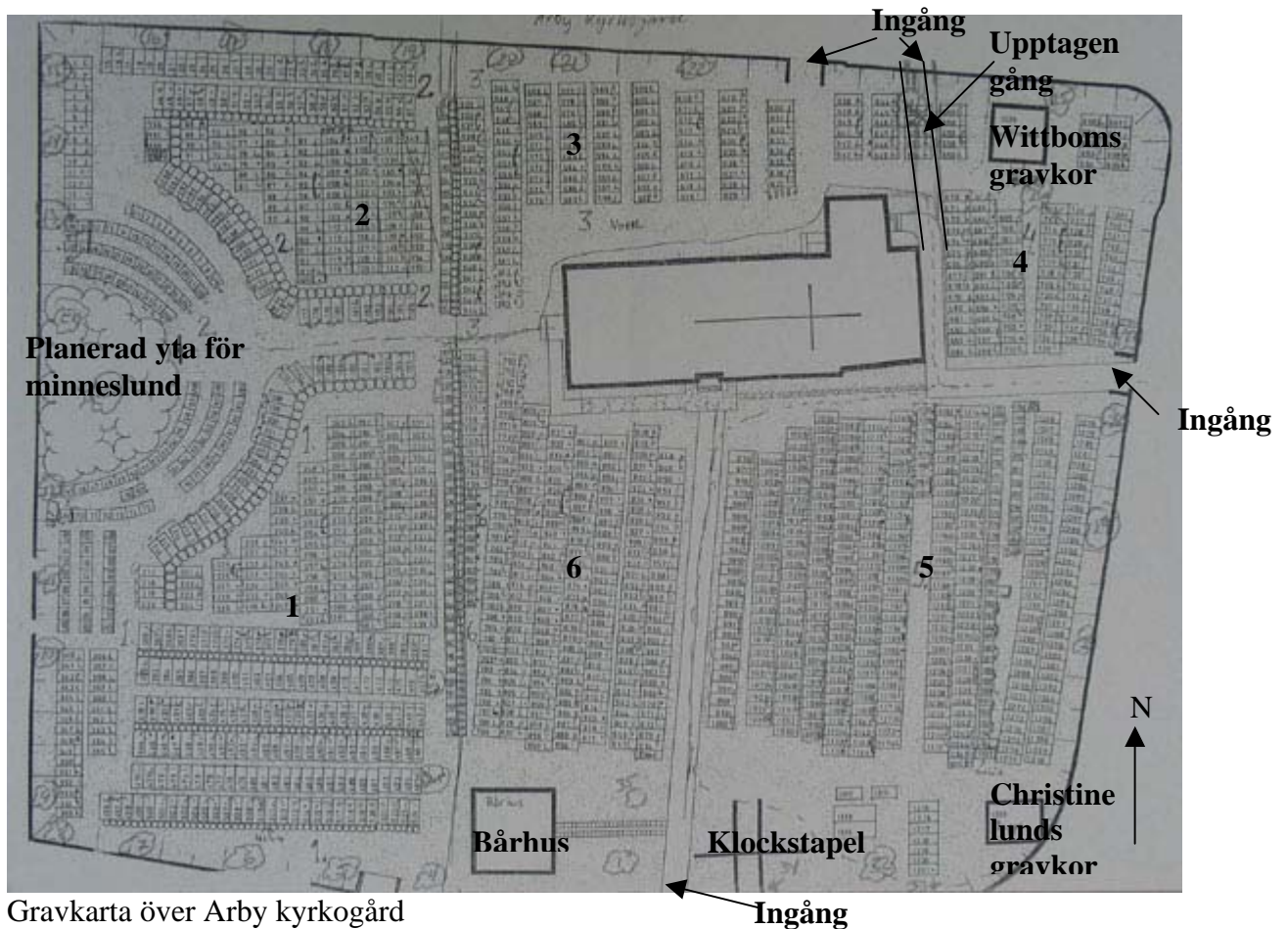
Kyrkogården har sannolikt utvidgats ett antal gånger men den senaste utvidgningen, med cirka 40 meter åt väster, genomfördes år 1929. Ritningen till den nya delen gjordes av trädgårdskonsulent Sigurd Olsson

På flygfotografier från 1935 var flertalet gravplatser belagda med grus. På den gamla delen på södra sidan (kv 5 och 6) fanns det också ett antal gravkullar med murgröna. På den nya delen ser man tydligt strukturen med grusade gångar. I mitten var ytorna till största delen besådda med gräs. Kyrkogården hade då tagits i bruk. Från 1956 finns ytterligare ett fotografi över södra sidan. Nu är det betydligt färre gravkullar än på de tidigare bilderna och ytorna består till största delen av gräs. På 1960-talet såddes de flesta grusgravarna igen med gräs.

En diskussion fördes i församlingen i början av 1960-talet om att återuppföra det gamla benhuset. Tio år senare har man fortfarande inte bestämt sig. År 1996 togs frågan upp på nytt, och församlingen sökte tillstånd att få uppföra benhuset väster om parkeringsplatsen och norr om kyrkan. Det krävdes dock en arkeologisk undersökning. Inget blev dock av och benhuset ligger fortfarande, idag, nedplockat i de gamla kyrkSTALLARNA.

I början av 1970-talet togs en port upp i den norra muren i samband med att en parkeringsplats iordningställdes norr om kyrkogården. År 2004 togs ytterligare en port upp i den norra muren. Smidesgrinden gjordes som en kopia av grindarna från 1866 av Johan Arvidsson.

Familjen Rappe vill år 1988 skänka släktens gravkor till församlingen, Christinelunds gravkor. Familjen skulle dock stå för bortforslingen av gravsättning av de kistor som är placerade i koret. Detta avslogs och istället renoveras gravkorets tak, 2005 och dess fasad 2006.

Gravkarta över Arby kyrkogård

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Arby kyrkogård har en areal av ca 100x100 m och omges av en kallmurad meterhög stenmur av gråsten med enstaka inslag av sandsten. Kyrkan är belägen i den nordöstra delen av kyrkogården. Söder om kyrkan ligger ett litet medeltida stenhus, under sen tid använt som bårhus, samt en klockstapel av trä. I kyrkogårdens nordöstra hörn ligger det Wittbomska gravkoret och i det sydöstra Christinelunds gravkor. Kyrkogården är till största delen utlagd söder och väster om kyrkan och är uppdelad i 6 olika kvarter.

Omgärdning kyrkogården omgärdas av en kallmurad meterhög stenmur av gråsten. På insidan är det en gräsklädd jordvall.

Ingången i söder. Smidesgrind från 1866 mellan granitstolpar, på vilka det står Arby kyrka (KI Arby kyrkog 085)

Grinden mellan muren och de gamla kyrkstallarna är en enkel smidesgrind (KI Arby kyrkog 083)

Ingångar

I söder: svartmålade smidesgrindar från 1866, mellan stolpar av granit. På stolparna står det Arby kyrka.

I öster: svartmålade smidesgrindar från 1866, mellan stolpar av granit.

I norr: två öppningar, i nordöst svartmålad smidesgrind av samma typ som de övriga, gjord 2004. Den andra är en svartmålad järngrind från 1970-talet vilken tidigare hade stolpar av ek. dessa ersattes 2004 av stolpar av granit.

I väster: finns en enkel svartmålad grind av smide mellan kyrkogårdsmuren och gaveln på kyrkstallarna.

Vegetation

Trädkrans: Kyrkogården omges av en alm i öster och lönnar i söder.

Övrigt: Vid bårhuset står en kastanj och nära östra ingången en ihålig, åldrig ask
Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

Från ingången i öster liksom huvudingången i söder och fram till kyrkans ingång på södra sidan finns en grus belagd gång. Från den nyupptagna grinden i norr finns också grusgångar som löper i nord-sydlig riktning och ansluter till gången längs kyrkan södra långvägg.

Gravvårdstyper

Arby kyrkogård har använts under lång tid det. Det gör att här finns flera olika typer av gravvårdar representerade. Den äldsta vårderna är från slutet av 1700-talet och är en liggande häll av gjutjärn. Bland de äldsta vårdarna finns flera gjutjärnskors, men framförallt höga stående gravvårdar från tiden kring sekelskiftet 1900. Dessa bär framförallt nyklassicistiska drag som var på modet vid den här tiden. Stenarna är symmetriskt uppbyggda med dekorelement som går tillbaka på antikens bildsymbolik t.ex. lagerkransar, brinnande oljelampor och urnor. En del av gravvårdarna från den här tiden bär också nationalromantiska drag i form av osymmetriska krön och oslipade stenytter som ska föra tankarna till runstenar. De klassicistiska dragen förstärks ytterligare hos gravvårdarna från perioden 1920-1950. Dessa har ofta försetts med uthuggna eller inslipade pelare. Gravvårdarnas krön är antingen

raka eller formade som en gavelspets. Oljelampan är fortfarande ett vanligt dekorelement liksom palmkvistar och kors. Utformning och dekor är den samma hos såväl gravvårdar på köpta gravplatser som linjegravplatser. De sistnämnda är dock mindre och enklare. Från 1950 och framåt i tiden dominerar de låga rektangulära gravvårdarna med enkel dekor. Vanliga motiv är talldungar, soluppgångar, kors och blommor. Bland gravvårdarna från det senaste årtiondet kan man märka ett visst nytänkande. Formen är inte strikt rektangulär och det finns också exempel på mer personligt utformad dekor. Materialet är främst grå, svart och röd granit. Bland de äldre vårdarna finns flera av gjutjärn eller smide. Andra material som förekommer är marmor, sandsten och kalksten. Det är också relativt i de äldre kvarteren att ange den dödes yrkestitel. På majoriteten av kyrkogårdens gravvårdar anges från vilken by eller gård den döde kommer.

En del vårdar tagna ur bruk ligger i vallen till kyrkogårdsmuren (KI Arby kyrkog 082)

Kullen som planeras iordningställas som minneslund under 2006. Urngravar i kvarter 1 i förgrunden (KI Arby kyrkog 015)

Minneslund

Arby kyrka planerar att utforma en minneslund under 2006 vid den kulle som finns i kyrkogårdens västra del.

Byggnader

Klockstapeln stod troligen färdig 1626. Det är en stapel av trä med synliga stånbalkar samt klockhus med korstak och en mittspira med flöjel. År 1840 företogs en fullständig ombyggnad av takhuven samt en ny beklädnad av stånbalkarna och fotställningen med ekspån. Takhuven ombyggdes i samma storlek som den gamla, men åttkantig d v s med klockformad profil. Den fick också förgylld kula och tupp på mittspiran. En del gammalt virke användes och komplettering skedde med nytt furuvirke. Snickare Olof Jacobsson från Mortorp stod för ombyggnaden. Under 1800-talets senare del och 1900-talet har endast mindre underhållsåtgärder gjorts.

Innanför södra ingången ligger till vänster på kyrkogården ligger ett kvadratisk medeltida stenhus med spåntäckt sadeltak. Byggnadens gavlar vetter mot öster och väster. I öster är en trädörr. I väster finns ett fönster samt en ljusglugg i gavelröset. Byggnaden tjänstgör sedan 1958 som bårhus. Förslaget till förändring av byggnaden till bårhus upprättades av byggmästare Arvid Peterson i Gräsgårde. Boden kan mycket väl med hänsyn till murtekniken vara lika gammal som kyrkan.

Klockstapeln från 1600-talet, ombyggd på 1800-talet (KI Arby kyrkog 086)

Det medeltida stenhuset i sydvästra delen av kyrkogården används som bårhus. Huset kan med tanke på hur den är uppförd vara lika gammal som kyrkan (KI Arby kyrkog 089)

Kyrkstallarna nämns första gången i de skrivna källorna 1840, då de reparerades och rödfärgades. År 1864 uppmättes kyrkbacken och förslag upprättades till nya kyrkstallar istället för de gamla. Vid kyrkostämman 1874 beslöts, att de nya stallarna skulle byggas på samma plats som de gamla. Stallarnas antal var ursprungligen tio. Stall 1-2 används nu av kyrkovaktmästaren för kyrkogårdens redskap. De övriga fungerar som magasin för kyrkans kyrkliga inventarier, likvagn med mera. I anslutning till de nya stallarna byggdes 1874 också en materialbod. Till detta ändamål användes virket i det gamla skjulet utanför kyrkogården, det vill säga den byggnad, som syns på Löfgrens teckning sydväst om kyrkogården

Övrigt

Tidigare fanns det ett benhus på kyrkogården men den 14 mars 1961 plockades benhuset ned under ledning av den i knuttimring erfarne byggmästaren Arvid Andersson i Skällby och förvaras nu i en av kyrkstallarna.

År 1960 påträffades ett solur, av kalksten, 28 X 28,5 cm stort och märkt med år 1705, av kyrkoherde O Svennebring i trädgårdsmarken norr om prästgården. Solvisaren var bortbruten. Soluret skall enligt muntlig uppgift funnits på kyrkogården fram till 1930. Idag finns det i kyrkans arkiv.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

Översikt över kvarter 1 från NO (KI Arby kyrkog 006)

Översikt över kvarter 2 från SV (KI Arby kyrkog 020)

Kvarter 1 och 2

Allmän karaktär

Kvarteren utgörs av den del, väster om kyrkan, som utvidgades i slutet av 1920-talet. Kvarteret rymmer drygt 520 gravplatser. Området omgärdas i söder, väster och norr av kyrkogårdsmuren. Gränsen mot den äldre delen av kyrkogården utgörs av häckar av ölandstök. I kvarteret finns ingen markerad gång utan hela området utgörs av gräsmatta. Gravvårdarna i de södra och norra delarna står placerade i rader mot rygghäckar av liguster. Längs rabatterna, som tidigare följde den gång som är igensådda, är gravvårdarna ryggställda mot rosenbuskar. Längst i norr och söder, samt längs rabatterna med rosor, är till största delen familjegravar medan de i mitten har ett något mindre uttryck. I mitten av kvarter 1 finns rester efter ett linjegravssystem och möjligen i kvarter 2. I området finns ett urngravsområde runt den kulle som iordningställdes som minneslund under 2006. På kullen växer en ek och en lönn. Vårdarna är vända mot norr, söder, öster och väster.

Korsformad vård av marmor i kvarter 1. Vården är återanvänd och den gamla texten finns kvar på baksidan (KI Arby kyrkog 013)

I kvarter 1 fanns små svarta granitvårdar. Möjligen rester efter ett linjegravssystem (KI Arby kyrkog 017)

Vård av betong sannolikt hemmagjord, kvarter 1 (KI Arby kyrkog 016)

Liggande vård i urngravsdelen i kvarter 2 (KI Arby kyrkog 021)

Gravvårdstyper

I kvarteren finns blandade gravvårdstyper från 1930-tal och framåt. Materialen är främst svart och grå granit, men även röd förekommer. Ett par vårdar är i sandsten, tre i kalksten och en korsformad vård är i marmor. En vård verkar vara gjuten i någon slags betong och är troligen hemmagjord. I urngravsområdet som togs i bruk i början av 1980-talet är alla vårdarna liggande. Många av familjegravvårdarna bär klassicistiska stildrag. I kvarterens inre rader är vårdarna generellt enklare och mindre. Från 1933-61 finns rester efter ett linjegravssystem med några sammanhållande rader i kvarter 1 och mer sporadiskt i kvarter 2. Linjegravarna känns igen på att de är mindre, oftast bara bär inskriptionen över en person samt ligger så att årtalen följer på varandra. Den korsformade marmorvården har återanvänts av familjen och den forna inskriften finns bevarad på nuvarande baksidan av vården.

På majoriteten av gravstenarna anges by- eller gårdsnamn. På ett mindre antal vårdar anges den dödes titel. Lantbrukare är det vanligaste. Andra titlar som förekommer är rättaren, fabrikör, mjölnare, kyrkvård, kronojägare, handlare, fil.doktor, polisman och mor.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter 1 och 2 tillkom i och med att kyrkogården utvidgades i början av 1900-talet. Gravvårdarna i kvarteren är enhetliga och majoriteten är rektangulära vårdar med klassicistiska stildrag. De flesta vårdarna är köpegravar men i mitten av kvarter 1 kan man delvis följa ett linjegravssystem från 1930-60-talet och sporadiskt också i kvarter 2. Det är viktigt för kyrkogårdens historia att bevara en sammanhängande rad av linjegravvårdar för att visa på en tidigare vanlig begravningstradition och sociala skillnader. Anläggningstypen är tidstypisk för kvarter tillkomna på senare delen av 1900-talet.

Liggande kalkstenschäll från 1934 i kvarter 2 (KI Arby kyrkog 023)

Vård av kalksten med järnkors från slutet av 1900-talet i kvarter 2 (KI Arby kyrkog 025)

Kvarter 3 och 4

Översikt över kvarter 3 från Ö (KI Arby kyrkog 030)

Översikt över kvarter 4 från NV (KI Arby kyrkog 034)

Allmän karaktär

Kvarter 3 och 4 ligger norr och öster om kyrkan och rymmer ungefär 225 gravplatser. I väster är en häck av ölandstok som avgränsar mot den nyare delen av kyrkogården. I norr och öster finns kyrkogårdsmuren och i söder avgränsar kyrkan och en grusad gång kvarteren från de övriga. Mellan de båda kvarteren går en nyupptagen grusad gång. Kvarteret består av rader av gravvårdar placerade i gräsmatta. Övervägande delen av vårdarna står vända mot öster och endast några få mot väster. I områdets nordöstra del finns det Wittbomska gravkoret.

Gravvårdstyper

I kvarter 3 och 4 finns blandade gravvårdstyper från 1800-talets mitt och framåt. Intrycket domineras av de höga stående vårdarna. Den äldsta vården är en svart liggande granitvård från 1868. Det finns ytterligare fem vårdar vilka är resta under 1800-talet. Annars är det en jämn spridning av 1900-talets årtionden. Flera vårdar är formade som kors och många är mindre pulpetställda vårdar. Det finns ett par vårdar som är mycket breda vilket är tidstypiskt för vårdar från 1930-talet. Några få vårdar har tydliga klassiserande former med pilaster eller

fristående kolonner och enstaka nationalromantiska vårdar finns också. Det Wittbomska gravkoret är uppfört och vitputsat med ett tak av garvad plåt. Dörren i söder är också den klädd med svartmålad plåt. Svart och grå granit är de dominerande stenmaterialen, men även enstaka vårdar i röd granit finns. En korsformad vård är av marmor. Övervägande delen vårdar är stående men ett fåtal är liggande.

Under ett kors av marmor vilar John Håkansson och hans familj (KI Arby kyrkog 032)

Mycket breda vårdar var vanliga under 1930-talet. Gravplatsen har troligen haft stenram som idag är borttagen (KI Arby kyrkog 037)

By- eller gårdsnamn förekommer på ungefär hälften av vårdarna i kvarteren. Den dödes yrkestitel anges också på ett relativt stort antal stenar. Här finns titlar så som hemmansägare, lantbrukare, byggare, rättare, mjölnare, toffelmakare, landstingsmannen, kommunalnämndens ordförande, kyrkoherde, kyrkoherde och prost, prostinnan, kassör, kyrkoherde, kantor, läroverksadjunkt, trädgårdsmästare och kyrkoherde, och major vid kungl. Kronobergs regemente.

Familjen Wittboms gravkor uppfört 1821 i kyrkogården nordöstra hörn (KI Arby kyrkog 039)

Nationalromantisk vård från 1898. Gravplatsen har tidigare sannolikt varit omgärdad (KI Arby kyrkog 040)

Övrigt

I kvarter 3 ligger Per Olof Fäste begravd. Han var med på Nordenskiölds expedition med segelfartyget Vega. Under flera århundraden sedan 1500-talet och framåt hade upptäcktsresanden runt om i Europa & Amerika fascinerats av möjligheten att kunna upptäcka den säkra seglingsrutten utmed Europas och Asiens ishavskust. Adolf Erik Nordenskiöld lyckades med sin expedition med ång- och segelfartyget Vega 1878 - 1879 att slutföra uppgiften. Vega lämnade Karlskrona den 22 juni 1878 och kom tillbaka till Stockholm den 24 april 1880 efter att ha färdats runt Europa och Asien via Nordostpassagen. Efter nästan två år anlöpte man Stockholm och mottogs av Konung Oscar II och tusentals jublande människor. Nordostpassagens upptäckt blev en svensk forskarbragd P O Fäste var båtsman på Vega under expeditionen.

Peter Wittbom var bergsfogde, född 1768 och död 1829. Han innehade och bodde på Gräsgårde nr 4, Arby församling. Dessutom hade han del i gårdar i Hagby församling. Detta gårdsinnehav gav honom rätt att göra sin röst hörd på sockenstämmor. En rätt som han brukade i viktiga ärenden. Peter Wittbom var gift med Anna Margareta Lindbäck.

Kulturhistorisk bedömning

Området norr om kyrkan har använts som utrymme för begravning i alla fall sedan mitten av 1800-talet. Här finns en blandning av vårdar främst från 1900-talets olika årtionden. Tidigare har stora delar av området varit belagt med grus men idag finns det inga grusbelagda gravar kvar. I de enskilda vårdarnas placering i förhållande till varandra kan man ändå utläsa att det främst varit familjegravar i området. Vårdar från mitten av 1800-talet skall föras in på församlingens inventarieförteckning. Hos enskilda gravvårdar finns flera värden att värna. Det kan gälla person- och lokalhistoria eller socialhistoria.

Kvarter 5

Översikt över kvarter 5 från NO med klockstapeln och det före detta bårhuset i bakgrunden (KI Arby kyrkog 042)

Familjen Rappes gravkor i det sydöstra hörnet av kyrkogården. Tidigare var det planterat en tuja på var sida om ingången (KI Arby kyrkog 052)

Allmän karaktär

Kvarter 5 breder ut sig söder om kyrkan. I området finns ungefär 400 gravplatser. I norr avgränsas kvarteret av kyrkan och en grusad gång. I väster gränsar ytterligare en gång mot

kvarter 6. Mellan kvarteren går en grusgång. Gravvårdar står i gräsmatta ryggställda utan häckar. Vårdarna är vända mot öster. Kvarteret är ett gammalt köpegravs område och har kvar en ålderdomlig karaktär.

I det sydöstra hörnet finns familjen Rappes gravkor och i kvarterets sydvästra hörn står klockstapeln.

Gravvårdar i sandsten med kors och platta i marmor rest över friherre Axel Rappe och friherrinnan Emelie Rappe (KI Arby kyrkog 053)

Gravvården över John F Carlsson, kvarter 5. Gravplatsen skall skötas av kommunen står det inristat på vården (KI Arby kyrkog 055)

Gravvårdstyper

Eftersom kvarter 5 utgör de äldsta i bruk varande delarna av Arby kyrkogård finns här flera typer av gravvårdar som varit vanliga under 1800- och 1900-talen. Från tiden kring sekelskiftet 1900 finns höga stående gravvårdar som bidrar till områdets ålderdomliga karaktär. Här finns ett fåtal med nationalromantiska stildrag. Ett flertal vårdar från 1930-talet och framåt har klassicistiska drag. Flertalet vårdar är stående men det finns också ett antal liggande. Materialet domineras av svart och grå granit. Det finns fem kors och en häll av gjutjärn, fem vårdar i kalksten och två sandstensvårdar med marmorkors. En monumental gravplats är den över J F Carlsson. Vården är omgärdad och tillverkad i grå granit och har en liten smidesgrind. Den äldsta vården i kvarteret är, den tidigare nämnda gjutjärnshällen, från år 1793. Den är rest över en man vid namn Johan Lindebäck. På vården står det att han *"intog detta vilorum år 1793 sedan han varit nyttig för andra"*. 11 vårdar är från 1800-talet, den äldsta av dessa är en kalkstenshäll över prosten Matthias Dahm och hans maka år 1841. I övrigt dominerar vårdar från 1980-talet i kvarteret.

Vacker inskrift på den liggande gjutjärnsvården över Johan Lindbäck som intog detta vilorum 1793 (KI Arby kyrkog 046)

Direktör Wulffs familjegravplats med gjutjärnsvårdar över döttrarna Hanna och Julia som flankerar den höga stenvården, kv 5 (KI Arby kyrkog 051)

På flertalet av vårdarna är den dödes hemort angiven. Titlar förekommer på en mindre del av vårdarna. De titlar som finns är: smedmästaren, jungfrun, missionären, nämndemannen, lantbrukaren, byggmästaren, hemmansägaren, direktören för Applerums lantbruksskola. R W O, fältprosten, lokreparatören, häradsskrifvaren, skräddaremästaren, friherrinnan, landshövdingen, översten och friherren, Agr.doktorn, prosten samt kapten vid kungl. Första Livgrenärregementet och R.S.O.

Övrigt

John F Carlsson föddes 1864. Han växte upp under fattiga förhållanden med en sträng styvfar. När han blev vuxen for han till Amerika och blev ingenjör och tjänade pengar på fastighetsaffärer. På sin ålders höst återvände han sedan till sin barndoms trakter. Innan han dog, 1938, inrättade han flera fonder för de gamla i kommunen. De boende på ålderdomshemmet fick tårta på hans födelsedag under flera år.

Ätten Rappe på Christinelund i Arby blev vid början av 1700-talet bosatt och bofast i socknen. Brukspatronen Johan Wahlbom från Närke köpte och innehade Applerum i början av 1700-talet. Hans son, Johan Gustav Wahlbom, kom senare att köpa Gåra 1 och det intilliggande Gåra 2 samt Byagårde. Han omformade detta till herresätet Christinelund, uppkallat efter hans maka Elisabeth Christina Beronia. Hon var dotter till biskopen och sedermera ärkebiskopen i Kalmar Magnus Beronius. På 1800-talet gifte en ättling Lisette Emilia Augusta, född 1809, med friherre Axel Ludvig Rappe. I mitten av 1900-talet skänkte familjen Rappe många värdefulla gåvor till kyrkan.

Kulturhistorisk bedömning

I kvarteren finns ett stort antal mer påkostade familjegravvårdar från slutet av 1800- och början av 1900-talen. Kvarteret har brukats kontinuerligt sedan slutet av 1800-talet och äldre vårdar har plockats bort och nya har tillkommit vilket ger en blandning av olika typer av vårdar. I flera av de enstaka vårdarna finns hantverksmässiga men också person och lokalhistoriska intressen att värna om. Vården från 1700-talet liksom vårdarna från 1800-talets första hälft samt de vårdar som är av gjutjärn skall föras in på församlingens inventarieförteckning.

Kvarter 6

Allmän karaktär

Kvarter 6 är beläget söder om kyrkan och omfattas av cirka 200 gravplatser. I väster är en häck av ölandstök, i söder är kyrkogårdens mur och i öster och norr är det grusgångar. Området utgörs av en rektangulär gräsbesådd yta där samtliga vårdar är vända mot öster.

Översikt över kvarter 6 från NO (KI Arby kyrkog 066)

Häradsdomare Lorenssons familjegravvård (KI Arby kyrkog 068)

Gravvårdstyper

Gravvårdarna i kvarter 6 ger ett mycket lägre och enklare intryck än resten av kyrkogården närmast kyrkan. Kvarteret har troligen blivit omlagt på 1960- och 70-talet då vårdar från den tidsperioden dominerar. Fotografier och några av vårdarna indikerar att det tidigare kan ha använts som linjegravsområde. Spår efter detta kan ses i ett fåtal mindre vårdar från 1920-talet. Närmast kyrkan står ett fåtal höga, stående och blankpolerade vårdar från början av 1900-talet.

De flesta vårdar är gjorda i grå eller svart granit men även röd förekommer. Två vårdar är av kalksten. Övervägande delen är stående vårdar men ett fåtal liggande finns också.

Tidstypisk vård från 1970-talet (KI Arby kyrkog 072)

Vård av natursten (KI Arby kyrkog 073)

På ett fåtal vårdar anges den dödes titel. Titlar som förekommer är: häradsdomare, byggmästaren, båtsmannen, kyrkvärden, lantbrukaren, jungfrun och hemmansägaren. På majoriteten av vårdarna har man dock angett den avlidnes hemort.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren har brukats kontinuerligt sedan början av 1900-talet och äldre vårdar har plockats bort och nya har tillkommit vilket ger en blandning av olika vårdar. Främst präglas kvarteren av familjegravvårdar från 1960-1970-talen. Kvarteret har under en period använts till att begrava i allmänna linjen. De äldre kvarvarande gravvårdarna från 1900-talets första decennier samt linjegravvårdarna berättar kvarterets historia.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOÅRDEN I DESS HELHET

Arby kyrka och kyrkogård ligger vackert i odlingslandskapet med närheten till Hagbyån och i traditionspräglad omgivning med klockstapel och medeltida tiondebod. Stenmur och bevarade äldre träd hör också till den sammantaget värdefulla kyrkomiljön.

På Arby kyrkogård har sockenborna begravts sedan medeltiden. En vandring över kyrkogården berättar om olika synsätt när det gäller begravningsstraditioner, synen på döden och på sorgarbete i stort. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och ibland om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/by-/gårdnamn och titlar. På Arby kyrkogård är lantbrukare den vanligaste titeln. Andra som förekommer såsom till exempel smedmästaren, jungfrun, missionären, nämndemannen, lantbrukaren, byggmästaren, hemmansägaren, direktören för Applerums lantbruksskola vittnar alla om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten. Gård- eller bynamn finns angivet på majoriteten av vårdar. Som i så många andra landsortssocknar har det här varit viktigt att tala om vilken del av socknen man kallat sitt hem.

Kyrkogården har troligen utökats i olika etapper men den sista utvidgningen gjordes åt väster i slutet av 1920-talet och togs i bruk under 1930-talet. Kyrkogården rymmer idag spår från 1800-talets mitt och framåt, men är främst en produkt av 1900-talets användning. Avskiljandet mellan köpta och allmänna gravar var viktigt då kyrkogårdskvarteren anlades. Företeelsen berättar om sociala skillnader i samhället och har ett socialhistoriskt värde. Det är viktigt för kyrkogårdens historia att delar av den allmänna linjen sparas på plats. De grusgravsområden som fanns åtminstone under sent 1800-tal och 1900-talets första decennier såddes igen 1960-70-talen. Då togs också omgärdningar i form av stenramar, häckar och staket bort, liksom det tidigare så vanliga murgrönskullarna. Under 1980-talet anlades en urnlund runt den naturliga kulle som finns på den västra delen av kyrkogården.

Samtliga vårdar från 1800-talets mitt ska föras in på församlingens inventarieförteckning. Även gjutjärnsvårdarna ska föras in på inventarieförteckningen och vårdas såsom kyrkliga inventarier. I många av de enstaka gravvårdarna finns kulturhistoriska värden att tillvarata. Det kan handla om personhistoriskt eller lokalhistoriskt värde, om socialhistoriskt eller konsthistoriskt värde.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar byts ut och att gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika kyrkogårdsdelarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Arby kyrka utgör centrum i en medeltida kyrkomiljö. Här har socknens religiösa centrum funnits under en lång sammanhängande tid. Kyrka och kyrkogård tillsammans med tiondebod och klockstapel utgör en värdefull kulturmiljö.
- Ett kulturhistoriskt värde finns i kyrkogårdens struktur som sådan med de olika tidsskikten, som speglar olika skeden i kyrkogårdens utveckling.

Se vidare i de kulturhistoriska bedömningarna gjorda för varje område.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Bogårdinventeringen, Linköpings stift
Lantmäteriet

Andersson.Karin,& Svennerbring, Otto. Arby kyrka. Sveriges kyrkor. Småland. 1989 Uppsala

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Larsson, Lars-Olof, Växjö stift under 800 år, Karlskrona 1972

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härad i Östergötland. Stockholm 1983

Åberg, Göran, Sankt Sigfrids stift i historia och nutid, Växjö 1996

Svenska kyrkans hemsida: www.svenskakyrkan.se

Muntliga uppgifter vaktmästare Hans Johansson